

А.Р. Туманянц*

ПРОКУРОР У СУДІ ПРИСЯЖНИХ: УЧАСТЬ У СУДОВОМУ СЛІДСТВІ

Згідно зі ст. 127 Конституції України правосуддя здійснюють професійні судді, а у визначених законом випадках — народні засідателі і присяжні. Створення суду присяжних в Україні зумовлено вступом нашої держави до Ради Європи. Однак, організація й діяльність суду присяжних чинним Кримінально-процесуальним кодексом України (далі — КПК) не визначені. У той же час у проекті КПК України особливостям провадження в суді присяжних присвячена ціла глава, відповідне місце в якій приділяється участі прокурора в суді присяжних.

Суперечки про долю суду присяжних в Україні не втихають. Основні аргументи противників нововведення пов'язані з консерватизмом суду, його дороговизною, малоефективністю й непрофесіоналізмом присяжних при вирішенні складних перипетій судових справ. Але Закон України “Про судову систему України” від 7 лютого 2002 р. прийнято, причому відповідно до норм Конституції України, тому необхідно відшукувати шляхи розв'язання проблемних питань судостою, виходячи із законодавчих можливостей.

Головна особливість цієї форми судочинства — гарантія прав особистості. В усіх країнах суд присяжних в очах суспільства постає судом народної совісті, що забезпечує справедливе ставлення до підсудного, до потерпілого від злочину, а також до всіх учасників процесу.

У цьому контексті хотілося б зупинитися на деяких питаннях підтримання державного обвинувачення в суді присяжних, найбільш спірних і цікавих з погляду вдосконалення законодавства й судової практики¹.

У світі проведеного в рамках судової реформи поглиблення змагальності судового процесу, звільнення суду від будь-яких обвинувальних функцій значно зростає відповідальність прокурора за виконання обов'язку доводити пред'явлене обвинувачення.

Підтримання державного обвинувачення в суді присяжних — досить цікаве і складне завдання. У дореволюційній Росії виступити у суді присяжних вважалося честю для прокурора, свідченням його високого професіоналізму. Прокурор у суді присяжних — одна з ключових фігур. Саме від його майстерності, професіоналізму в значній мірі залежить кінцеве рішення у справі. Проте не слід перебільшувати складності проблем, що стоять перед прокурорами, які виступають у суді присяжних, оскільки весь накопичений досвід підтримання державного обвинувачення повністю застосовується й тут. Разом із тим, звичайно, є і значні особливості, зумовлені специфікою цієї форми судочинства. Судочинство за участю 7-ми випадково обраних громадян здійснюється повною мірою на засадах змагальності, безпосередності, усності. Але можна з відповідною часткою впевненості спрогнозувати, що не всі прокурори готові брати участь у такому “судоговорінні” з необхідною ефективністю. Досвід Російської Федерації показує, що найхарактернішими недоліками виступають: а) неповне використання всього арсеналу доказів, поданих слідством; б) ігнорування суттєво психологічних особливостей взаємодії не з суддею, а з непрофесіоналами, від яких, власне, й залежить вирішення питання про винуватість; в) пасивна участь державних обвинувачів у процедурі формування колегії присяжних².

Перед державним обвинувачем у суді присяжних постають такі завдання: а) правильно

© Туманянц А.Р., 2005

* доцент кафедри кримінального процесу Національної юридичної академії України імені Ярослава Мудрого, кандидат юридичних наук

¹ За основу прийнято практику функціонування суду присяжних у Росії.

² Воскресенский В. Поддержание обвинения в суде с участием присяжных заседателей // Законность. — 1997. — № 8. — С. 22.

вирішити підсудність справи суду присяжних; б) надати допомогу у вирішенні питання, пов'язаного з формуванням складу суду присяжних; в) роз'яснити присяжним засідателям суть пред'явленого підсудному обвинувачення; г) довести присяжним винність підсудного і сприяти винесенню законного вердикту. Ще до направлення справи в суд прокурор повинен переконатися в тому, що слідчий роз'яснив обвинуваченому правові наслідки задоволення клопотання про розгляд справи судом присяжних (зокрема, особливості оскарження, а також розгляду скарги на вирок суду присяжних) зі складанням відповідного протоколу. У протилежному разі прокуророві належить повернути справу слідчому з певними вказівками³.

Особливе місце в діяльності прокурора в суді присяжних посідає його участь у судовому слідстві. Ретельна, завчасна підготовка до участі в ньому стане гарантією того, що судове слідство буде проведено повно, об'єктивно і всебічно. Обов'язковою вимогою, що пред'являється до прокурора, є покладення саме на нього тягаря доведення пред'явленого обвинувачення. Але це не значить, що прокурор повинен обстоювати обвинувачення будь-що-будь, що в суді він утрачає свою правозахисну функцію. Якщо прокурор переконується, що дані судового слідства не підтверджують пред'явленого підсудному обвинувачення, він зобов'язаний відмовитися від обвинувачення й викласти суду мотиви своєї відмови.

Судове слідство в суді присяжних розпочинається зі вступної промови прокурора, у якій він має викласти резолютивну частину обвинувального висновку, а також запропонувати порядок дослідження доказів.

Вивчення практики підтримання державного обвинувачення в суді присяжних у Російській Федерації дозволяє сформулювати низку пропозицій, що могли б послужити на користь прокурорам, зокрема, при участі в дослідженні доказів у судовому засіданні.

1. Оцінку доказів у справі здійснюють присяжні засідателі, які попередньо з матеріалами справи не знайомляться і свій вердикт виносять виключно на підставі доказів, досліджених у судовому засіданні. Завдання державного обвинувача — представити всі докази, що мають значення для справи, у максимально зрозумілій формі. Порядок дослідження доказів у суді повинен бути побудований таким чином, щоб у присяжних створилося цілісне уявлення про обставини, які підлягають доведенню у справі. Крім того, прокуророві варто мати на увазі, що увага присяжних засідателів не повинна розслаблятися в перебігу судового слідства, інакше вони можуть упустити з виду важливі для справи фактичні дані (до речі, недарма ж американські юристи відзначають, що в суді присяжних головний ворог-нудьга).

Перш, ніж висловити суду пропозиції про порядок дослідження доказів, прокуророві варто продумати, як зробити, щоб вони сприймалися в логічній послідовності. Найдоцільніше розпочинати з представлення доказу події злочину, потім досліджуються обставини, що утворюють його об'єктивну сторону, дані про характер, ступінь і форму вини підсудного і, нарешті, обставини, що обтяжують чи пом'якшують відповідальність, характеризують його особистість, причини й умови, які сприяли вчиненню злочину. Причому не рекомендується в ході одного засідання досліджувати докази, що стосуються різних епізодів злочину.

2. Оскільки сторона обвинувачення першою подає докази, а черговість їх дослідження визначається нею, першими досліджуються ті з них, які представлені даною стороною. Лише після цього з'ясовуються докази, подані стороною захисту. Такий порядок дослідження доказів відповідає конституційному положенню про презумпцію невинуватості і про неприпустимість покладання на обвинувачуваного обов'язку доводити свою невинність (ст. 62 Конституції України).

Після дачі показань підсудним його першим допитує прокурор. Аналогічно будується допит потерпілого, свідків, експерта і т.д. Особливо важливо при цьому підготувати основні

³ Юрчишин В. Особливості підготовки прокурора до підтримання обвинувачення в суді присяжних та участь в апеляційному суді // Прокуратура. Людина. Держава. — 2004. — № 4. — С. 49.

запитання, передбачити, які докази необхідно пред'явити допитуваному, які тактичні прийоми використати. За допомогою уточнюючих, контрольних питань чи інших тактичних прийомів треба акцентувати увагу присяжних на головних для справи моментах у свідченнях допитуваного. Причому особливої переконливості можна досягти, демонструючи присяжним різні плани, схеми, фотографії з місця події тощо.

3. Прокуророві слід прагнути, щоб аналіз доказів був максимально зрозумілим для присяжних. Основні труднощі будуть, мабуть, виникати при дослідженні висновків експертиз. Тому, якщо висновок експерта має істотне значення для справи, особливо коли він може інтерпретуватися неоднозначно, прокуророві доцільно клопотатися про призначення експертизи в суді й про наступний допит експерта. У деяких випадках у перебігу допиту останнього є сенс приділити увагу з'ясуванню характеристики застосовуваних методик дослідження, особливо якщо вони оспороюються захистом, а саме: ступень їхньої перевіреності й ефективності, ймовірності помилок тощо.

Державному обвинувачеві також необхідно вирішити проблему "перекладу" експертом судово-медичної чи іншої спеціальної термінології доступною присяжним мовою.

4. Що стосується речових доказів, залучених до справи, тактично правильно наочно продемонструвати їх у суді, щоб їхнє значення було зрозумілим присяжним засідателям. А для полегшення ознайомлення з документами, доцільно заздалегідь підготувати необхідну кількість їхніх копій або продумати можливості використання демонстраційної техніки.

5. Велику роль у суді присяжних відіграє процедура усунення доказів з розгляду. На відміну від професійних суддів, присяжним украй складно розмежувати допустимі і недопустимі докази. Тому важливо, щоб докази, отримані з порушенням закону, взагалі не були відомі присяжним і не могли вплинути на них при винесенні вердикту.

Питання про критерії допустимості доказів, як вбачається, повинно бути вирішено в такий спосіб. До визнання доказів недопустимими мають вести тільки істотні порушення кримінально-процесуального законодавства (наприклад, порушення конституційних прав громадян у процесі збирання доказів, а також недотримання інших кримінально-процесуальних норм, що породжують непереборні сумніви у вірогідності доказів).

6. Державному обвинувачеві не слід забувати, що обставини, пов'язані з колишньою судимістю підсудного чи потерпілого, визнання підсудного хронічним алкоголіком, наркоманом, а також інші дані, здатні викликати упереджене ставлення присяжних до підсудного чи потерпілого, у суді не досліджуються. Водночас, дане правило мусить мати виняток (до речі, на це звертають увагу практичні працівники) у тих випадках, коли обставини попереднього злочину можуть бути використані як докази по розглянутій справі (наприклад, якщо обидва злочини вчинені яким-небудь специфічним способом).

На жаль, у рамках однієї статті важко охопити весь комплекс проблемних питань, пов'язаних з підтриманням державного обвинувачення в суді присяжних, зокрема, під час дослідження доказів.

На завершення зазначимо, що відродження суду присяжних в Україні буде корисним як для правосуддя, так і для юридичної науки. Розгляд справи в суді присяжних викличе необхідність активного і всебічного дослідження доказів у суді, розвитку мистецтва аргументації, буде сприяти зростанню професіоналізму обвинувачів і захисників⁴.

*Стаття рекомендована до друку кафедрою кримінального процесу
Національної юридичної академії України імені Ярослава Мудрого
(протокол № 10 від 4 травня 2005 року)*

⁴ Свиридов Б. Противоречия уголовного процесса // Юридическая практика. — 2003. — № 35. — С. 15.